

Dudás Zoltán¹

Katonai táborleírások Zrínyi Miklós írásaiban Military camp descriptions in Miklós Zrínyi's works

Absztrakt

Figyelve a jelen kor történéseit, megállapítható, hogy bármikor adódhat olyan helyzet, amikor nagy létszámú embertömeget szükséges elhelyezni. Az érintettek rövidebb-hosszabb ideig történő ellátásához és elszállásolásához valamilyen tábor kialakítása és üzemeltetése indokolt. Amikor rövid határidőn belül szükséges tömegeknek elhelyezést és ellátást biztosítani, evidenciaként jelentkezik, hogy a legnagyobb segítséget a katonai táborok létesítésével és működtetésével kapcsolatos ismeretek, tapasztalatok és eljárások adhatják.

Napjainkban a katonai táborok kialakítása statikussá vált, ugyanakkor a polgári lakosság esetében alkalmazott táborok elrendezése sokkal inkább hasonlít a több évszázaddal korábbi katonai táborok elrendezéséhez és felépítéséhez. Mivel a korábbiakban nagy jelentőséggel bírtak a nagy humán erőt mozgósító katonai cselekmények, így a katonai táborok kialakításának vizsgálata történelmi távlatokban is indokolt.

A katonai táborok létesítésének első magyar nyelvű publikálója, Zrínyi Miklós, mint korának kiemelkedő hadvezére, meglátásaival és a tábor berendezéseinek leírásával a jelen kor polgári rendeltetésű nagy létszámú táborok kialakításának ismérveit is megalapozta. Művei a modern kor táborépítői számára is megkerülhetetlenek.

Abstract

Observing contemporary events, it can be stated that a situation could arise any time when there is a need to find place for large crowds of people. The affected ones need care and accommodation for shorter or longer periods and it is appropriate to establish and operate camps for them. When accommodation and care is needed for masses of people urgently it seems to be evident that the most helpful knowledge, experience and procedures are related to the establishment of military camps and their operation.

Today, the construction of military camps became static, while the layout of camps created for civilians is much more similar to the layout and structure of earlier military camps, applied several centuries ago. As earlier there was a great significance of military actions mobilizing large human power, it is reasonable to examine the development of military camps in historical perspective as well.

The first Hungarian publisher of establishing military camps, Miklós Zrínyi, as a prominent military leader of his time, with his insights and descriptions of camp equipment, laid the foundation of the criteria for contemporary civil-purpose large camps as well. His works are also indispensable for modern camp builders.

Kulcsszavak: Zrínyi Miklós, Freitag Ádám, Montecuccoli, katonai tábor, erődítés

Keywords: Miklós Zrínyi, Adam Freitag, Montecuccoli, military camp, fortification

¹ NKE, KMDI, doktorandusz, E-mail: zdudas@jak.ppke.hu, ORCID: 0000-0003-0346-3206

BEVEZETÉS

Jelen cikk témaválasztását az motiválta, hogy kutatási témám a nagy tömegek befogadására, elhelyezésére alkalmas táborok berendezése, ezért a hadtudomány korabeli klasszikusai közül azon magyar vonatkozásokat vettem figyelembe, melyek a kutatási témámhoz történelmi támpontokat nyújthatnak.

A korabeli elgondolások és tapasztalatok alapul szolgálhatnak a mai kor generálta helyzetek megoldása során, amikor nagy létszámú, polgári rendeltetésű befogadó hely vagy tábor kialakítása a feladat. Erre sor kerülhet mind katasztrófa helyzetek kialakulását követően, mind nagy tömegeket megmozgató rendezvényekkel összefüggésben.

A tábor létesítés témájának első, magyar nyelvű szerzője, Zrínyi Miklós (1620–1664), mint a kor kiemelkedő hadiírója, horvát főnemesi család sarja, apja Zrínyi György horvát bán. Apját hat évesen veszíti el, így iskolás korától kezdődően II. Ferdinánd gondoskodik róla, aki a kirendelt gyámok megbízhatatlanságának okán az esztergomi érseket, Pázmány Pétert bízta meg a gyermek nevelésével, aki először a grazi, majd a bécsi, illetve a nagyszombati jezsuitákhoz küldi tanulni. Jezsuita taníttatása befolyással volt Zrínyi világlátására, a tudomány és költészet nagyrabecsülésére. Abban az időben a jezsuiták már Dél-Amerikában a Redukciókat építik, erőteljes jelenléttel rendelkeznek Indiában, Goában, de tekintetüket már Pekingre irányítják, európai szintéren spanyol- és olaszországi jelenlétük erőteljes. Zrínyire valószínűleg nagy hatással volt a jezsuiták alapítója Loyolai Ignác, aki maga is katonaként tért papi pályára és alapította a tudós rendet, akinek kiemelkedő magyar képviselője patrónusa, Pázmány Péter. Az ő befolyásának köszönhető, hogy horvát nemzetisége ellenére anyanyelvi szinten beszélt magyarul, olaszul, németül, törökül.

Fiatalkorában mind Somogyban, mind Zalában számos birtokvédelmi csatában vesz részt, a törököket teljesen kiverve Muraközből, végül Csáktornyán telepedett le. Itt alapította a híres Bibliotheca Zriniana-t, melyben leginkább történelmi tárgyú művek kaptak helyet. III. Ferdinánd oldalán 1642 és 1645 között bekapcsolódik a harmincéves háborúba, ahonnan hazatérve, a tábori élményeket is feldolgozva elkezd megírni a *Tábori Kis Tracta* (1646-51), a hadtudomány egészét felölelni szándékozó kézikönyvét, mely sajnálatosan befejezetlenül maradt. [1] Zrínyinek a hadjáratok során lehetősége volt megismernie a német-római birodalom, a svéd, a morva, vagy éppenséggel az erdélyi hadviselés és tábortelepítés alapjait, sajátosságait.

1. A tábor kialakításáért felelős emberek

Zrínyi Miklós a tábor létesítésének leírásában támaszkodik a kor hadtudományának ismereteire, művében táborként jelöli a hadsereg szállását, de táborként említi a harcba vonuló sereget is [2]. Jelen cikkben csupán a tábor, mint létesítmény és építmény fogalomköre kerül bemutatásra Zrínyi műveiből. A megosztott menetelés és egyesített erők harca elvi támpontokat nyújt az elszállásolás tekintetében is, hiszen a „...48 000 tisztességes királyi tábor, ennél több ember nem is fér, nem is kell egy táborba, ha meg nem akarja véle a lovat ölni éhhel, hanem el kell szagatni menéskor; harckor egyben jöhet két három tábor is, de úgy

hogy egy legyen a feje mind a háromnak”.² Ez a szemlélet jól mutatja, hogy abban a korban egyszerre maximum negyvennyolcezer ember mozgatása, ellátása volt kivitelezhető, ezt a létszámot adva meg optimálisnak. Zrínyi ezen megállapítását – a sereg mozgatása és elszállásolása szempontjából a szárazföldi haderő nagyságáról – támasztja alá, hogy kortársa, Montecuccoli szerint az ideális létszám 50 ezer fő. [3]

Zrínyi művében megjelenik a műszaki alakulat, a fundálók csapata, akik a tábor erődítéséért és az ezt kiszolgáló eszközökért (ásó, kapa), továbbá azokat szállító eszközökért felelnek. Az ő előljárójuk a főtábor-, főstrázsamester. Mivel művében azt jelzi, hogy utóbbi hadbíró is lehet, aki a kisebb vétségeket szankcionálhatta, valószínűsíthető, hogy a két tisztség habár elsőként egy lehetett, a későbbiekben elkülönült, a főtábormester felelve a kialakításért és a szállások kiosztásáért, a főstrázsamester pedig a biztonságért, az őrség megszervezéséért és a fegyelem fenntartásáért.

A Tábori Kis Tracta III. fejezete *A gyalogságról* rész bemutatja, hogy a szállásosztókat, a tábor erődítésével foglalkozókat, a fundálókat a gyalogsághoz sorolták, de ők a harcoló ezred létszámán felül voltak. Rendelése szerint minden 18 ezer gyalogban kell lennie 15 fő-szállásosztónak és 15 vice-szállásosztónak, továbbá 150 szállásosztónak, de ugyanígy a keret tagja 50 fundáló, azaz fortificator is. Utóbbiak egy kapitány alatt teljesítettek szolgálatot. A X. *Lovakról* szóló részben Zrínyi kifejti a táboralakítók és szállásosztók lovas felszereltségét, mely szerint a fundálók kapitánya tarthatott hat, a fő-szállásosztó öt, a vice-szállásosztó három, a fundáló egy lovat. Annak ellenére, hogy az erődítésben résztvevők a gyalogsághoz tartoztak, mégis lovakkal felszerelt csapatok volt. A táborkészítők részére rendelkezésre álltak szekerek is, de számukat pontosan nem tudni. Az összesen használt 300 szekérből 95 darab szolgált a táborverőknek, a pattantyúsoknak és lövő szerszám kellékeknek és egészségügyieknek a szolgálatára [2].

A fizetések nagyságában nyomon követhető, hogy az erődítésért és szállás kialakításért felelős alakulat tagjai megbecsült katonái voltak a seregnek. A tábormester a javadalmazások tekintetében a harmadik kategóriában foglalt helyet, az első a generális, a második a vice-generális. Ugyanakkor a fundálók kapitánya, illetve fő-szállásosztók ugyanolyan megbecsülésnek örvendtek, mint a korabeli tábori lelkészek vagy éppen a főszázadosok.

2. A tábor leírása

A Tábori Kis Tracta „*A táborhelyekről*”-l szóló része teljesen különálló műként is megállja a helyét, ugyanakkor szerkezetéből lehet következtetni, hogy befejezetlenül maradt, hiszen művét a tábor megerősítésének gondolatával zárja, amely rész sorsa ismeretlen. A fejezet két nagyobb, jól körülhatárolható részre tagolódik, az elsőben erőteljesen hagyatkozik a kor szakirodalmára, a másodikban saját harci tapasztalattal egészíti ki leírását.

² Zrínyi Miklós: Tábori Kis Tracta, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest 1976, p.75.

2.1. A kor táborkialakítás irodalmának felhasználása

Zrínyi a táborkialakítás leírásának az első részében erőteljesen hagyatkozik *Fraytag Ádám Frigyes*³ németalföldi hadmérnök először Leyenben (Amszterdam) megjelent *Architectura Militaris Nova Et Aucta* művére. [4] Freitag művében a tábor elrendezése megegyezik a

1. számú ábra: Freitag Ádám, *Architectura Militaris Nova Et Aucta* művének előlapja

római tábor elrendezésével és struktúrájával. A gyalogság telepítésére 100 fős egységenként – 2x50-es sátorsor elrendezésben – van lehetőség, amely tovább bővíthető még egy sor sátorral, azaz 50 fővel. A század szálláshelyének mérete 300x24 láb,⁴ háromsoros elrendezés esetén 300x40 láb. Minden esetben a „kalyibák”⁵ 8 láb hosszúak és 4 láb szélesek, és egy-egy gyalogsági katona elhelyezésére hivatottak. A sátrak szorosan illeszkednek egymáshoz, oldalfalaik között sem átjárás, sem rés nem található; az előlő részen alakítanak ki, a sátor hosszúságával megegyező 8 láb széles közlekedőt. A kettős-hármas sorok egyik végénél található a szintén közlekedővel elválasztott hadnagyi szállás, a másik végénél a cselédek sátrai. A hadnagyi szállás közvetlen szomszédságában, de a gyalogság sátrai között, annak az elején van telepítve a vice-százados és a zászlótartó sátra.

A századokat elszállásoláskor hatosával rendezik és egy kapitány vezetése alá rendelik. A kapitányi udvartartásnak ugyanakkora helyet rendelnek, mint egy századnak, azzal a meghagyással, hogy annak felállítását középre kell szervezni.

A lovas század elrendezése hasonló a gyalogságéhoz, méreteiben mutat különbözőséget, ugyanis szélessége 70 láb, a hossza szintén 300. A sátrak nagysága is eltér, ugyanis hosszúságuk immár 10 láb, szélességük megegyezik a gyalogsági sátrakéval, vagyis 4 láb. Szintén nagyobb terek állnak rendelkezésre a hadnagyi és cselédi sátrak előtt és mellett lévő utcák tekintetében, amelyek 20 láb szélesek. A századosok szállása szintén külön, a sátorvonalak végénél van kialakítva. A lovasszázadok által vezetett kapitánynak és udvarának ugyanannyi helyet kell biztosítani középen, mint a századnak, azzal a megkötéssel, hogy a kapitányság és a század közötti utcának 50 láb szélesnek kell lennie.

Külön táborhellyel rendelkezett a lövő szerszám generálja, a tisztviselők, továbbá a társzekerek. Ezek mérete nem egységes, a feladathoz, illetve a tárolni szükséges eszközök méretéhez, sajátosságaihoz igazodik, habár minden esetben cél, hogy a sátorvonalak hossza kerekén 300 láb legyen.

³ Freitag Adam nevét Zrínyi használta Fraytag Ádám Frigyesként

⁴ 1 magyar láb = 0,316081 m és 0,2979 m

⁵ sátrak

2.2. Zrínyi saját elgondolásai a tábor elrendezéséről

A táborkialakítás értekezésének előbbiekben bemutatott felében Zrínyi külső forrásra hivatkozik, mind a gyalogság, mind a lovasság elrendezése kapcsán; a mű második felében, melyet a „*Mi pedig egy zászló alá 120 embert rendeltünk*”⁶ mondattal nyit meg, Freitagra már nem hivatkozik és egy teljesen másfajta táborrendezést mutat be. [5] Zrínyi században nem száz, hanem százhusz gyalogos van, a hadvezér immár az elszállásolásban nem a soros elrendezést követi, hanem inkább egy halmaz alapon strukturált, a védekezést jobban szervezhető, annak nagyobb figyelmet szentelő táborfelépítést határoz meg. Ezen részében művének már a saját tapasztalatait is fel- és bedolgozza.

A sátrak elhelyezését hármassal tagolással rendezi, úgy hogy 22 sátor kerül a külső sorokba, azoknak egyik végénél a vice-századossal, a másik végénél a zászlótartóval. A középső sorban csak 20 sátor kerül felállításra. Jelentős változás, hogy a sátor nagysága immár 8x6 láb, és azokban a katonák már kettesével vannak elszállásolva. A sátor közötti utcák⁷ a sátor nagyságát is leképezik, és a hármassal elrendezés okán a század elszállásolásának területe immáron 300x40 láb. A vezetők és a cselédek előtti utcák nagysága megmarad 20 láb szélesnek, de az egyes sátrak között már 2 láb széles rést rendel hagyni, úgy hogy a tizedesek sátraival ennek 4 lábnak kell lennie. Ezen intézkedést követően a sáortábor jobban közlekedhetővé válik.

Mind a gyalogság, mind a lovasság elhelyezése hasonló struktúrát követ, eltérés csupán a lovak elhelyezésében és a közlekedésre biztosított utcák nagyságában van, így a lovasság esetében a terület nagysága 300x105 láb, a kialakítás az egy sor sátor, egy sor ló elrendezést követi. A lovasság sátrai között is 2 láb széles sikátorokat rendel biztosítani.

A Zrínyi által javasolt teljes tábori elhelyezés variációjában a kapitányságok elhelyezése sokkal nagyobb szervezettséget mutat, hiszen már nem egy lineárisan osztott tábori elrendezést követ, hiszen a gyalogságot, és a lovasságot mintegy bástyaként kiszervezi a sarkokhoz, illetve a szélekhez, a vezérkar és a kiszolgáló személyzet kereszt alakzatot formázva központi helyen kerül elszállásolásra. A kereszt hosszanti szára adja a vezérkari helyeket, a cselédség pedig a gyalogságtól és a lovasságtól közrefogva, merőleges vonalban a vezérkar síkjára, egy vízszintes irányú sátorvonalas elrendezésben van elszállásolva.

A teljes táborban 20 kapitányság van, melyből 12 gyalogsági és 8 lovas. Őket úgy osztja csoportokba, hogy a kapitányságok számát megfelelő, egyik és másik oldalra is 6 gyalog és 4 lovas kapitányságot rendel elszállásolni, oly módon, hogy a gyalogsági kapitányságok a széleken, a lovasság központi részen legyen elszállásolva. Erre azért volt szükség, mert ha a táboron rajtaütnének, akkor a gyalogság a szárnyakon a tábor sáncait könnyebben tudja védeni, mint a lovasság. Ezen utalásából is arra lehet következtetni, hogy Zrínyi a táborát már erődítésként is gondolta megszervezni. A fundálók csapatának volt a feladata a mindenkori tábor sáncainak, erődítéseinek a kialakítása, erre utal latin fortificator elnevezésük is, mely pontosan erődítőt jelent.

Zrínyi műve sajnálatosan befejezetlenül maradt, melyről árulkodik utolsó bejegyzése, mely szerint a tábor megerősítéséről kívánczik a későbbiekben szólni. 1651-ben, amikor

⁶ Zrínyi Miklós: Tábori Kis Tracta, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest 1976, p.77.

⁷ Közlekedők

abbahagyja a Tábori Kis Tracta írását, Zrínyit már a saját területein vívott harcok foglalják le, ugyanis 1651 nyarán a törökök elfoglalják Kiskomárom várát, amit csekély idő elteltével vissza tud foglalni. Még ugyanebben az évben több csatát folytat a törökkel, így a tollforgatásra kevés ideje marad. A Muraközben vívott csatáiban sajnálatosan egyedül maradt, ugyanis a Habsburgok nem támogatták a nyílt törökellenes háborút; Somogyba és Zalába vezényelt zsoldosok felett nem rendelkezett, sem védekezésre, sem támadásra nem tudta őket utasítani. Önálló nemzeti sereg és nemzeti királyi hadsereg felállítása foglalkoztatta, amit a bécsi udvar nem nézett jó szemmel, azt megvalósítani nem tudta.

Markáns műve ezen harcokkal teli időszakában a hadsereg eszméjével és a katona jellemével foglalkozó írása, a *Vitéz hadnagy*, melyet 1650-53 között jegyzett fel. E művében kifejezetten tábori erődítésekkel, a tábor felállításának eszköztárával és feladataival nem foglalkozik, csupán egy helyen – az Aphorismák rész, Első könyv 13. Locorum cognitio. Experientia [Helyismeret. Tapasztalat] – találunk a táborokkal is kapcsolatba hozható meglátásokat [6], mely a következő fejezetben kerül bemutatásra.

3. Földrajzi ismeretek

A táborok telepítését megelőzően nem áll rendelkezésre olyan átfogó tapasztalat, amely egy hasonló lélekszámú (10-50 ezer fős) település kialakulása folyamán felhalmozódik, ezért a tábor elhelyezését megelőzően körültekintően szükséges a területet és annak domborzati sajátosságait értékelni és a tervezésnél felhasználni. A terepviszonyok, a vízkészletek elérhetősége, az élelmezés megoldása, a szállítás, a tábor fenntartásához szükséges utánpótlás elérhetősége mind olyan tényező mely meghatározóan befolyásolja a tábor működését. [7]

Zrínyi a *Vitéz hadnagy*, Aphorismák, Első könyv, 13. Locorum cognitio. Experientia [Helyismeret. Tapasztalat] fejezetben kiemeli a helyismeret fontosságát, mely leginkább a földrajzi ismeretekben ragadható meg. Indokoltnak tartja, hogy a vezér vegyen maga mellé olyan embert, aki ismeri a környéket, a tájegységet; továbbá fontos szempontnak ítéli, hogy a hadvezér már a hely szemrevételezése során mérje fel annak tulajdonságait. A vezérnek tudnia kell, hogy miképpen lehetséges a terep sajátosságait a leginkább a saját hasznára fordítani.

A földrajzi adottságok figyelmen kívül hagyása a harci kudarcok okozói is lehetnek, meglátás szerint egy árok, egy domb, a nap, a szél mind megkerülhetetlen befolyásoló tényező a harc során. A helyismeret és a földrajzi adottságok kihasználásának készségét nem elméleti, hanem gyakorlati tudománynak gondolja, melyet leginkább vadászatok alkalmával sajátíthat el a hadvezér. Példaképpen Cyrust⁸ állítja, akinek tetteiről Xenophon számolt be, aki vadászatai alkalmával bejárt terepet harcászati szempontból is vizsgálta. Érdekesség, hogy Zrínyi egy helyen utal, mind a görög fiatalok elsődleges olvasmányára, Xenophon Anabaszis-ára, mind a római fiatalok kedvelt olvasmányára Julius Caesar Commentarii de bello Gallico-jára. Ezen irodalmi fordulat is nagymértékben alátámasztja Zrínyi széles világlátását és enciklopédikus tudását, ezekről a művekről nem csak hallott, hanem azokat ismerte, tanulmányozta.

⁸ Kürosz – bátyja II. Artaxerxes perzsa király ellen indított csatát, melyben görög zsoldosok segítségével Babilon mellett a Kunaxai csatában győzedelmeskedik, de ő is meghal.

Zrínyi egy jól körülhatárolható és általa ismert területen, a Muraközben kezdeményezett leginkább csatákat; a Mura és Dráva szigetén Nagykanizsával átellenben, Órtilos közelében felépíti Zrínyi-Újvárat, [8] mely erődítés egy török offenzíva alkalmával, Montecuccoli passzivitásának is köszönhetően teljesen elpusztul. Mivel a császári seregek a törököt feltartóztatni nem tudják, I. Lipót főparancsnokká teszi Zrínyit. Ebben az időszakban (1663-64) sikeres csatákat vezet, hadtudományi írásai, mint például a „*Ne bántsá a magyart. Az Török Áfium ellen való orvosság*”, inkább politikai és buzdító jellegű, azokban tábori erődítésre, táborok kialakítására utaló leírásokat nem találni. Harci cselekedeteiből ugyanakkor lehet következtetni, hogy erődítési tudását a hadműveletek során alkalmazta, ezt támasztja alá a teljesen új vár építésének ténye is. További stratégiai jelentőségű tette, hogy 1664 telén, kihasználva azt, hogy a törökök télen nem vezettek hadműveleteket, hadjáratot indított, seregével mintegy 240 kilométerre nyomult be törökök ellenőrizte területekre. Egészen Eszékig jut, ahol felégette az utánpótlást biztosító Dráva-hidat. A 20 ezer fős sereg mozgatása és tábori körülmények közötti elszállásolása télvíz idején abban az időben kimagasló hadi cselekedetnek számított.

ÖSSZEGZÉS

Zrínyi Miklós leginkább korai művében, a Tábori Kis Tractában foglalkozott a táborok kialakításának kérdésével. Gyakorlatias ember, tudja, hogy a hadi tudományokat nem csak könyvekből sajátíthatja el, hanem a harctéren is, ezért saját költségen csatlakozik a harminc éves háborúban Ferdinánd seregeihez. Ugyanakkor széles látókörrel rendelkezik, korának és környezetének nyelveit anyanyelvi szinten beszéli, a hadi irodalmat naprakészen forgatja.

Mind a harcban, mind a táborépítésben hagyatkozik kora elismert szaktekintélyeire, ugyanakkor saját elgondolásait és fejlesztéseit is közreadja, sokkal hatékonyabb és ütőképesebb megoldásokat vázolja: ilyen például a sátrak kihasználása elhelyezési szempontból, melyben nem egy, hanem két főt rendel elszállásolni. Ez nem csak a helykihasználásra van jótékony hatással, hanem a harcmodorra is, hiszen azok, akik éjtnappallá össze vannak zárva, sokkal jobban figyelnek egymásra. A sátrak között akkora sikátorokat rendel kialakítani, mely a tábor átjárhatóságát garantálja, de sérülékenységét nem növeli.

Hasonló újítása a táboron belüli elrendezés átstrukturálása. Már nem a Freitag által favorizált lineáris elrendezést javasolja, hanem a vezérkart és a cselédséget középre rendezve, a gyalogságot és a lovasságot a szélekre, ezen belül is a gyalogságot bástyákként a tábor négy szögletéhez szállásoltatja, közvetlenül a sáncok mellé. Ezzel az elrendezéssel és erődítési munkálatok eszközlésével a tábor védekezőképessége látványosan javult és nőtt. Zrínyi Miklós hadi irodalmi munkássága a katonai táborok területén is innovatív és korszakalkotó.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] Perjés Géza: Bevezetés a Tábori Kis Tractához, Zrínyi Miklós hadtudományi munkái, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest 1976
- [2] Zrínyi Miklós: Tábori Kis Tracta, Zrínyi Miklós hadtudományi munkái, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest 1976
- [3] Csikány Tamás: A hadtudomány klasszikusai, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, egyetemi jegyzet, előadás, kézirat
- [4] Freitag, Adam, Architectura Militaris Nova Et Aucta, Amszterdam, 1665
https://archive.org/details/gri_000033125011258361
- [5] Zrínyi Miklós: Tábori Kis Tracta – Jegyzetek, Zrínyi Miklós hadtudományi munkái, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest 1976
- [6] Zrínyi Miklós: Vitéz hadnagy, Zrínyi Miklós hadtudományi munkái, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest 1976
- [7] Dudás Zoltán: Menekült táborok kialakításának néhány releváns kérdése Közel-keleti példák alapján, Műszaki Katonai Közlöny, XXV. évfolyam, 2015. 1. szám
http://hkk.uni-nke.hu/downloads/kiadvanyok/mkk.uni-nke.hu/PDF_2015_1sz/osszesen2015_1sz.pdf
- [8] Tamás Tibor: Új állomásához érkezett Zrínyi-Újvár kutatása.
<http://www.honvedelem.hu/cikk/32067>